SJIF 2014 = 3.189
ISSN: 2348-3083
An International Peer Reviewed & Referred
SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL FOR
HUMANITY SCIENCE & ENGLISH LANGUAGE
SRJIS

"गिजुभाई बधेका यांचे शिक्षकांविषयीचे विचार"

श्री सांजुरे दिपक प्रल्हाद

सहाय्यक शिक्षक डॉ विश्वनाथराव कराड अ बि कॉलेज जि बीड

प्रा डॉ सोनकांबळे चेतना प्रल्हाद

सहयोगी प्राध्यापक शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्राचीन भारतीय इतिहासात शिक्षकाला जे मानाचे स्थान होते ते आज राहिले नाही पूर्वी शिक्षक आदरणीय मानले जात होते सध्या समाजात एखाद्याने स्वतःची ओळख 'शिक्षक' म्हणून करून दिल्यानंतर ऐकणा-याच्या नजरेत आदर तर नसतोच उलटपक्षी उपहास अनुभवायला मिळतो शिक्षकी पेशा हा उच्च दर्जाचा असूनही आज शिक्षकी पेशाचे अवमूल्यन अगदी निम्न पातळीपर्यंत झाले आहे सध्या शिक्षकांना समाजात मान नाही. असे असले तरी 'शिक्षण हे सामाजिक परिवर्तनाचे वा बदलाचे प्रभावी माध्यम आहे' असे म्हटले जाते. असा विरोधाभास निर्माण होण्यामागची कारणे कोणती ती कधी नष्ट होतील याचा विचार सुद्धा शिक्षणशास्त्रातील घटकांनाच करावा लागेल हे स्पष्टच आहे

आज भारत सरकार महाराष्ट्र शासन तसेच या अंतर्गत येणाऱ्या विविध उच्चस्तर संस्था अध्यापक प्रशिक्षण संस्था शैक्षणिक प्रशासन संस्था शिक्षक व समाजातील स्वयंसेवी संस्था वा संघटना सर्व मिळून शैक्षणिक गुणवत्ता वाढीसाठी व ती टिकवून ठेवण्यासाठी प्रयत्नरत आहेत असे असुनही आपणास अद्यापही अपेक्षित यश मिळालेले नाही याची कारणमिमांसा करतांना सोईस्करपणे वा अनावधानाने दुर्लक्षित झालेल्या काही बाबींचा हा परिणाम आहे असे निदर्शनास येते आजही गिजुभाईनी मांडलेल्या विचारांचे शिक्षकाने शैक्षणिक प्रशासनातील घटकांनी अवलोकन करून उपाययोजना केल्यास शिक्षकी पेशाला गतवैभव प्राप्त होणे शक्य आहे

इ स 1870 साली इटलीत जन्मलेल्या डॉ मारिया माटेसरी यांनी अध्ययन अक्षम बालकांना शिकविण्यासाठी विविध प्रयोग केले याच्या परिणामातून अध्ययन अक्षम मुलांनी सामान्यापेक्षा अधिक प्रगती साध्य केली तेव्हा माटेसरी यांच्या लक्षात आले कि, 'हेच उपाय सामान्य क्षमतेच्या मुलांच्या विकासासाठी सुद्धा उपयोगी आहेत.' यातून त्यांनी बालकांच्या अध्यापनासाठी

माँटेसरी पध्दती विकसित केली व ती जगासमोर मांडली. या माँटेसरी पध्दतीतील विचारांनी प्रभावित होऊन गिजुभाईंनी प्रेरणा घेतली. त्यांनी माँटेसरी पध्दतीची भारतीय वातावरणात प्रभावीपणे अंमलबजावणी केली. त्यात गरजेनुसार सुधारणा करण्यासाठी गिजुभाईंनी **1916** ते **1936** असे सलग दोन दशक प्रयोग केले व ते अनुभव लिखित स्वरूपात मांडून ठेवले. गिजुभाईंनी केलेल्या प्रयोगातून भारतीय बालशिक्षण प्रणालीत सुधारणा झाली. विशेष बाब म्हणजे हे सर्व कार्य त्यांनी स्वातंत्र्यपूर्व काळात पार पडले. गिजुभाईंचे विचार आजही उपयोगी आहेत. त्यांच्या विचारांच्या अनुकरणातून आजच्या शिक्षणातील प्रश्न सुटण्यास नक्कीच मदत होईल, असा विश्वास आहे. त्यामुळे गिजुभाई बधेका यांचे शिक्षकाविषयीचे विचार सदर लेखात मांडण्यात आले आहेत.

गिजुभाई शिक्षकांना स्पष्ट करतात कि, भविष्यातील समाज घडविण्याची जबाबदारी शिक्षकांवर आहे. आजच्या समाजातील वाईट बाबी उद्याच्या समाजात राहणार नाहीत, यासाठी आजच शिक्षकांनी प्रयत्न करणे गरजेचे आहे. कारण आज शिक्षक बालकावर जसे संस्कार करतील तेच बालकामध्ये रूजतील व त्या आधारित वर्तन मुले भविष्यात करू शकतील. मुलांना फक्त विषयज्ञानाचे धडे देणे इतकीच संकुचित शिक्षकांची भूमिका असू नये, तर मुलांचा विकास घडविणे हे शिक्षकांचे कर्तव्य आहे. समाजातील वाईट परंपरा, चालीरिती नष्ट करणे हे शिक्षकांसमोरील आव्हान आहे. समाजाला अंधकार, निराशामय वास्तवाकडून चांगल्या, आशादायी जीवनाकडे घेऊन जाण्याची शिक्षकाची जबाबदारी आहे. शिक्षकांनी अस्पृश्यतेची रूढी नष्ट करावी. विद्यार्थ्यांच्या माध्यमातून भेदाभेद न करता सर्व समान आहेत, असे वर्तन करून समानतेची बाब विद्यार्थ्यांमध्ये रूजवावी. या अनुषंगाने गिजुभाई (बधेका, **2013**) लिहितात- "शिक्षालयों का भी यह प्रमुख लक्ष्य होना चाहिए कि शिक्षा के माध्यम से प्रत्येक मनुष्य को समान अधिकार प्रदान करे|"[1]

शिक्षकांनी बंधुभाव शाळेत रूजविण्यासाठी अभ्यासक्रमाच्या माध्यमातून प्रयत्न करावे. त्यातून सामाजिक अशांतता नष्ट होईल. जातीय दंगली, हिंसा, अन्याय, अत्याचार कमी होण्यास मदत होईल. या विषयी गिजुभाई(बधेका, **2013**) लिहितात- "हमें बालमंदिर से दंड और सजा को मिटाकर ही संसार से हिंसा, त्रास एवं अत्याचारों को स्थायी रूप से समाप्त करना है|"[2] शिक्षक खऱ्या अर्थाने नेतृत्व करतात. विद्यार्थ्यांच्या माध्यमातून शिक्षक समाजाची मनोभूमिका घडवतात व टिकवूनही ठेवतात.

आज शिक्षण पध्दतीमध्ये बौध्दिक विकासावर अधिकाधिक भर दिला जात आहे. तुलनेत शारीरिक व भावनिक विकासाकडे कमी लक्ष दिले जाते. त्यामुळे उद्यमशीलतेच्या शिक्षणाकडे दुर्लक्ष होत आहे. त्यातून विद्यार्थ्यांचा एकांगी विकास होतो. म्हणजेच फक्त स्मरणशक्तीचा विकास घडून येतो. म्हणूनच भारतीय शिक्षणप्रणालीत अमुलाग्र बदलाची अपेक्षा केली जात आहे. आजही, जगाच्या तुलनेत भारतीय शिक्षणाची गुणवत्ता कमीच ठरत आहे. उच्च दर्जाची गुणवत्ता भारतीयांमध्ये अभावानेच सापडते. नवनवीन प्रयोग, शोध भारतीयांकडून घडत नाहीत. या विषयी गिजुभाई(बधेका, **2013**) अचूक बोट ठेवतांना लिहितात- "सिर्फ स्मरणशक्ति के बल पर तथा मात्र आंख के उपयोग द्वारा ही जो शिक्षा मिली, वह ऐसी मिली के उससे वास्तविक लाभ तक न मिला. इस शिक्षा से महान् अनुसंधानिक नहीं बने, महान् योध्दा नहीं बने, विज्ञानवेत्ता नहीं बने, इंजीनियर, चित्रकार, शिल्पी या संगीतज्ञ नहीं बने. बने हैं तो मात्र कारकुन, मास्टर (शिक्षाकर्मी नहीं) और ज्यादा से ज्यादा

कुछ बने हैं तो वकील बैरिस्टर वैद्य डॉक्टर सबके सब हाथ पैरों की शिक्षा से रहित अपंग सबके सब या तो नौकरी यानी गुलामी करके जीवन बितानेवाले या फिर दूसरों को गुलाम बनाकर जीने वाले!"[3]

भविष्यात असे घडू नये म्हणून शिक्षकांनी शाळेत राबविल्या जाणाऱ्या सर्व उपक्रमामध्ये सहभागी होण्यासाठी विद्यार्थ्यांना प्रेरित करावे. 'सर्व कामे समान आहेत शारीरिक श्रम सुद्धा महत्वाचे आहेत' असे विद्यार्थ्यांवर बिंबवावे शिक्षणाची जीवनापासून फारकत होऊ देऊ नये विद्यार्थ्यांना दंड वा शिक्षा करू नये तसेच विद्यार्थ्यांमध्ये स्पर्धा सुद्धा लावू नये प्रत्येक विद्यार्थ्याला स्वतःच्या गतीने शिक्षण घेण्यास शिक्षकाने मदत करावी विद्यार्थ्यांमध्ये मिसळून त्याचा मित्र बनून समस्या जाणून घ्याव्यात त्या सोडविण्यासाठी शिक्षणशास्त्राच्या माध्यमातून मिळवलेल्या ज्ञानाचा वापर करावा शिक्षकाने विद्यार्थ्यांच्या समस्यांचे एखाद्या विख्यात तज्ज्ञ डॉक्टराप्रमाणे शास्त्रीय दृष्टीने विश्लेषण करावे चुका झाल्यास व अपेक्षित प्रगती न दिसल्यास मुलांना रागवू नये शिक्षा करू नये कारण त्यामुळे मुलांमध्ये दमणकारी नकारात्मक भावना रूजविली जाते गिजुभाई(बधेका 2013) लिहितात- "सजा के दबाव तले बालक की शक्तिया नष्ट हो जाती हैं, उल्टे अपराध करने की शक्ति उभरने लगती हैं|"[4] त्यामुळे शिक्षकाने हे कटाक्षाने टाळावे विद्यार्थ्यांच्या सहकार्याने वर्ग शाळा तसेच शाळेचा परिसर स्वच्छ ठेवावा या कामी स्वतःसुद्धा सहभागी होऊन विद्यार्थ्यांमध्ये स्वच्छतेची सवय रूजवावी जेणेकरून त्यांचे भावी जीवन निरोगी आनंदी राहील

विद्यार्थ्यांना शारीरिक स्वच्छतेविषयी शिक्षकाने सतत प्रेरित करावे त्यांना चांगल्या सवयी लावाव्यात त्यातून विद्यार्थ्यांच्या शारीरिक समस्या सुटतील विद्यार्थ्यांचा फक्त शारीरिक विकासकरून शिक्षकाने थांबू नये तर विद्यार्थ्यांच्या मानसिक समस्या अध्ययनातील अडचणी जाणून घेऊन त्या सोडविण्यासाठी प्रयत्नशील रहावे असे न झाल्यास त्यांच्या विकासात अडथळा येईल व शाळा मुळ उद्देशापासून दुर जाईल हीच बाब गिजुभाई (बधेका 2013) पुढील शब्दात मांडतात- "जब तक बालकों के मानसिक रोगों को डॉक्टरी दृष्टि से दूर करने के शास्त्रीय प्रयोग नहीं किये जायेंगे तब तक पाठशालाएँ जेलखाने बनी रहेंगी|"[5]

गिजुभाई शिक्षकीपेशाला एक जात मानतात व ती जात ब्राह्मण क्षत्रिय वैश्य वा शुद्र यांच्यापेक्षा श्रेष्ठ मानतात कारण ब्राह्मण क्षत्रिय वैश्य तसेच शुद्र या सर्व वर्णाची कामे शिक्षकाला करावी लागतात असे त्यांचे मत होते ही बाब स्पष्ट करतांना ते (बधेका 2013) लिहितात- "यह जाति चारों की सिरमोर है| अध्ययन-अध्यापन के काम में ही इस जाति के धर्म की परिसमाप्ति नहीं हो जाती शिक्षण की महान् संस्थाएं बनाना और उनका प्रबंध करना इसका वैश्य धर्म है समाज और राज के आक्रमण से मुक्त रहकर शिक्षण का कार्य स्वतंत्रतापूर्वक चलाने में इस जाति की क्षात्रवृत्ति समाई हुई है कोढ़ियों अंधों और लूले लंगडों से लेकर ठेठ उच्चकोटि के बालकों की उन्नति के लिए ही अपना जीवन व्यतीत करने में ही इस जाति वालों की सेवाबुध्दि निहित है तथा अध्ययन और अध्यापन कार्य करने में ही इसकी ब्राम्हण-वृत्ति हैं|"[6]

सेवाभावी वृत्ती बाळगणे हे प्रत्येक शिक्षकाचे प्रथम कर्तव्य आहे असे गिजुभाई मानतात सेवाभावी वृत्तीचा अर्थ स्पष्ट करतांना सांगतात की शिक्षकाने विद्यार्थ्यांसोबत मित्रत्वाच्या भावनेने दृष्टा बनून रहावे व विद्यार्थ्यांच्या विकासाला गती प्राप्त करून द्यावी शिक्षकाने प्रत्यक्ष समाज सुधारणेच्या कार्यात वा राजकीय घडामोडीत सहभागी होऊ नये तर सामाजिक तसेच

राजकीय अनिष्ठ चालीरितीपासून दूर रहावे□विद्यार्थ्यांना शिक्षकांनी स्वतःच्या समकक्ष मानावे. 'गर्वहिन असणे' हा शिक्षकाचा सर्वात महत्वाचा गुण असतो□ज्ञान संप□त्ती तसेच अध्यापन कौशल्यावर प्रभुत्व असणे या यशस्वी शिक्षकाच्या **2** प्रमुख बाबी आहेत□

शिक्षक होऊ इच्छिणा□यांकडे पुढिल **3** गुण असणे गरजेचे ठरते□असे गिजुभाई स्पष्ट करतातः **1**□अध्यापन कार्याला आत्मोत्कर्षाचे साधन मानने **2**. ज्ञानलालसा **3**.प्रेम वा वात्सल्य भावना इ. तसेच पुढे सांगतात की, 'अध्यापन विषयाचे ज्ञान, विद्यार्थ्यांप्रति प्रेम व सहानुभूति□शिक्षकी पेशाच्या मौलिकतेची जाण तसेच स्वतःच्या कर्तव्याची जाणीव इ□बाबी शिक्षकाच्या अंगी असाव्यात.' ख-या शिक्षकाची लक्षणे गिजुभाई (बधेका□**2013**) स्वतःच्या शब्दात पुढिलप्रमाणे व्यक्त करतात- "जो अपने काम में इतना रच□पच गया है कि उसे निंदा या स्तुति की परवाह तक नहीं□अपने विद्यार्थियों के साथ हिल□मिल जाने और उनके साथ नाचने□कुदने में जो छोटापन महसूस नहीं करता□जो अपने प्रत्येक विद्यार्थी में स्वयं का अवलोकन करके उससे मिलता है□जिसकी अपनी देह□चेतना या ज्ञान□चेतना विद्यार्थियों के पास जाते ही अपने आप छूट जाती है□जिसे विद्यार्थियों के सामने बड़ा आदमी बनकर खड़ा होने में शर्म आती है□जिसका हृदय प्रत्येक विद्यार्थी के हृदय में धडकता है□ ऐसा पागल शिक्षक ही सच्चा शिक्षक है|"[7]

शिक्षक हा जन्माला यावा लागतो□या मताशी गिजुभाई पूर्णपणे सहमत नव्हते□याऊलट प्रत्येक शिक्षकाला व्यावसायिक ज्ञान असणे गरजेचे आहे असे गिजुभाई मानत होते□शिक्षण व्यवस्थेत परिपूर्ण सुधारणा न होण्यास सुद्धा ते (बधेका□**2013**) व्यवसाय ज्ञान नसणा□या लोकांना जबाबदार धरतांना लिहितात- "अभी तक अध्यापन व्यवसाय के ज्ञान से रहित शिक्षकों ने ही शिक्षण कार्य किया है, इसीलिए हमारे देश की शिक्षा में सुधार नहीं हो पाए हैं|"[8] गिजुभाईचे हे विचार व आजची महाराष्ट्र शासनाची वा केंद्र शासनाची धोरणे यामध्ये विरोधाभास जाणवतो□महाराष्ट्रात आजही अप्रशिक्षित शिक्षक आहेत व ते शिक्षण प्र□िया पार पाडत आहेत□महाराष्ट्रात मोठ्या संख्येने अध्यापक विद्यालये उघडण्यास एनसीटिई व महाराष्ट्र शासनाने परवानगी दिली व दुसरीकडे **2001** पासून ग्रामीण भागातील राजकीय पक्षाचे अर्धशिक्षित कार्यकर्त्ते असणा□यांना□ वस्तीशाळा स्थापन करून तेथे□निमशिक्षक म्हणून रूजू करून घेतले□**2014** मध्ये सेवांतर्गत प्रशिक्षण यशस्वीरित्या पूर्ण केलेल्या व ते अपूर्ण असलेल्यांना शिक्षक म्हणून सेवेत सामावून घेण्याचे प्रयत्न चालू केले□विरोधाभास म्हणजे हे सर्व घडत असतांना लाखोंच्या संख्येने सेवापूर्व प्रशिक्षणाच्या माध्यमातून म्हणजेच नियमित डी□एड्□पूर्ण केलेले प्रशिक्षित शिक्षक बेरोजगार आहेत□

गिजुभाईच्या मते□शाळेत मोठ्या संख्येने शैक्षणिक साधने नसली तरी चालेल पण अल्प प्रमाणात असलेल्या शैक्षणिक साधनांचा वापर न केलेला चालणार नाही□शाळेतील शिक्षक प्रकांड पंडित नसले तरी चालेल पण विद्यार्थ्यांचा आदर न करणारे□विद्यार्थ्यांच्या विकासाचा योग्य अर्थ समजून तसे वातावरण निर्माण न करणारे चालणार नाहीत□जर शाळेतील शिक्षक सतत अध्यापन करणारे व प्रत्येक क्षणाला विद्यार्थ्यात विवेक रूजविणारे नसतील तरी चालेल पण विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनाच्या □िय्रेत अडथळा निर्माण करणारे□त्यांना त्यांच्या इच्छेविरूध्द बळजबरीने शिकविणारे चालणार नाहीत□शाळेतील विद्यार्थी शिक्षकांचे मित्र झाले नाहीत तरी चालेल पण ते शिक्षकाला पाहून पळून जाणे वा घाबरणे हे चालणार नाही□तसेच

विद्यार्थ्यांची इच्छा झाल्यानंतर शाळेत आले□इच्छा असेपर्यंतच अभ्यास केला नंतर चित्र काढत बसले तरी चालेल पण जर बाहेरून आलेल्या व्यक्तीसमोर फक्त प्रदर्शन करण्यासाठी ते लिखाण□गायन करत असतील□चित्र काढत असतील तर चालणार नाही□

गिजुभाईच्या मते□विद्यार्थ्यांचा आदर करणे हा माँटेसरी पध्दतीचा गाभा आहे□विद्यार्थ्यांचा खरा विकास त्यांना पूर्ण स्वातंत्र्य उपभोगू देऊनच होऊ शकतो . स्वातंत्र्याचा अर्थ स्वयंशिस्त आहे□यामुळे शिक्षकाची शाळेतील भूमिका स्पष्ट करतांना गिजुभाई (बधेका, 2013) लिहितात- "जिसका विकास हम साधना चाहते हैं उसका अवलोकन किया जाना चाहिए□ अवलोकन द्वारा यह ढूंढा जाए कि उसके विकास में अवरोधक या रोचक बात्तें क्या□क्या हैं□इसके आधार पर ही उसके विकास को प्रेरित करने जैसा वातावरण निर्मित करना चाहिए|"[9] पुढे गिजुभाई सूचवतात कि शिक्षकाने प्रत्येक विद्यार्थ्यांच्या वर्तनाचा अनुभव घेऊन त्याच्या मनाचा अंदाज घेतला पाहिजे आणि विकासाचा मार्ग दाखवला पाहिजे□शिक्षकांनी त्यांच्या वैयक्तिक अनुभवांना कमी लेखू नये कारण त्यातूनच ख□या□विद्यार्थीभिमुख शिक्षणाचा उगम होईल□

गिजुभाईना दृढ विश्वास होता कि□भविष्यात शिक्षकांचा समाजाकडून यथोचित आदर केला जाईल□गतवैभव शिक्षकी पेशाला नक्कीच प्राप्त होईल□यासाठी फक्त शिक्षक बांधवांना आपल्या शिक्षकी पेशाशी प्रामाणिक रहावे लागेल□शिक्षकांनी इतरांची निंदा□नालस्ती न करता□फक्त स्वतः मिळविलेले ज्ञान विद्यार्थ्यापर्यंत पूर्णपणे पोहचवले तरी ते चांगले शिक्षक म्हणून गणले जातील□गिजुभाई शिक्षकांना सल्ला देतात कि□शिक्षकांनी शिक्षणशास्त्रातील नवनविन ज्ञानाचा□तत्वांचा□संकल्पनांचा सतत अभ्यास करत रहावे□शिक्षकी पेशाला ज्ञानलालसेच्या स्तरावर घेऊन जावे□शिक्षकांनी स्वतःच्या व्यावसायिक उत्कर्षा साठी शिक्षकांची संघटना बनवावी□या संघटनेत चर्चा□वादविवाद□परिसंवादांचे आयोजन करून स्वतःचे ज्ञान अद्ययावत ठेवण्याचा प्रयत्न करावा□आजच्या काळात सुद्धा शिक्षकांच्या संघटना आहेत पण त्यांचे उद्देश राजकीय ठरत आहे□असे दिसते□

शैक्षणिक दर्जाच्या गुणात्मक सुधारणेसाठी गिजुभाई (बधेका, 2013) शिक्षकाला पुढिलप्रमाणे सल्ला देतात- "बालक भले ही चाहे जिस ढंग से सीखे□पर हमें तो यह बात जानने का सतत अभ्यास और अनुभव हासिल करना ही होगा कि कौन□सी विधि अपनाने से वह शीघ्र सीखेगा, स्वाभाविक गति से सीखेगा और किसी तरह का नुकसान भी नहीं होगा|"[10] तसेच काही टाळावयाच्या गोष्टी सुध्दा स्पष्ट करतांना ते म्हणतात की□शिक्षकांनी स्वार्थी वृत्ती□प्रत्येकाच्या पुढे□पुढे करणे तसेच आत्मप्रोढीपणा□इतरांची निंदा करणे व निष्कारण वादंग उभे करणे इ□बाबी टाळल्या पाहिजेत□

ग्रामीण भागात नौकरी करणा□या शिक्षकांना गिजुभाई सुचवतात की□त्यांनी गावातील लोकांपेक्षा विचार व आचाराने श्रेष्ठ असले पाहिजे□पण त्याने स्वतःचा मोठेपणा मिरवू नये□तर त्यांच्यापैकीच वा त्यांच्यासम असल्याप्रमाणे त्याचे (शिक्षकाचे) वर्तन न असावे□शिक्षक मनाने सहृदय असावाच पण त्याने चौकसही असावे□जेणेकरून कोणाकडूनही त्याची फसवणूक होणार नाही□शिक्षकाने गावातील लोकांना अशक्य कोटीतील गोष्टी करण्याचे आश्वासन देऊ नये□त्याने अध्यापनाचे कार्य अविरतपणे करत रहावे□गावातील लोक शिक्षकाकडून उच्च जीवन मूल्ये□चारित्र्यसंपन्नतेची अपेक्षा ठेवतात□

प्राथमिक शाळेतील इयत्ता 1ली ते 4थी च्या स्तरावर अध्यापन करतांना आजही वर्ग (इयत्ता) शिक्षण पध्दती वापरली जाते□ पण गिजुभाई एक शिक्षकी पध्दतीची शिफारस करतात□एक शिक्षकी पध्दत स्पष्ट करतांना ते □बधेका□2013□लिहितात "एकल अध्यापक अर्थात शिशुकक्षा से लेकर चौथी कक्षा पूरी करने तक उन्हीं के उन्हीं बालकों को पढ़ाते रहनेवाला अध्यापक|"[11] या विषयी गिजुभाई स्पष्ट करतात की एका शिक्षकाने एक वर्ग शिकवायला घेतल्यानंतर पुढिल वर्षी साखळी पध्दतीने तोच वर्ग अध्यापनासाठी निवडावा□म्हणजेच इयत्ता पहिली पासून चौथी पर्यंत एकाच शिक्षकाच्या मार्गदर्शनाखाली विद्यार्थी शिकतील□त्यामुळे शिक्षकाला विद्यार्थ्यांचा परिपूर्ण परिचय होईल□त्यांच्यातील गुणदोष कळतील व दोष निवारण व गुण संवर्धनासाठी पुरेशी संधी मिळेल□याचा आणखी एक फायदा होईल तो म्हणजे शिक्षकाला पूर्ण स्तरावरच्या अभ्यास□माचा चांगला परिचय होईल□विद्यार्थ्यांच्या अध्ययन गतीनुसार व आशयाच्या काठीण्य पातळी नुसार पाठ्य□मातील अध्यापन घटकाची लवचिकतेने सांगड घालता येईल□तसेच विद्यार्थ्यांच्या ज्ञान संपादणुकीचा विकास यशस्वीपणे करण्याची जवाबदारी निश्चित असेल□त्यातून शिक्षकाला स्वतःचे सुध्दा योग्य व अचूक मूल्यमापन करता येईल□शिक्षकाच्या अध्यापनात सुध्दा विधायक सुधारणा होईल□शिक्षकाला विद्यार्थ्यांच्या अडचणी□प्रगती वा विकासाची नोंद ठेवणे शक्य होई ल□या पध्दतीचे महत्त्व गिजुभाई□बधेका□2013□पुढिल शब्दात मांडतात "अभ्यासक्रम के अनुसंधान बिना, विकास की निरंतरता के बिना□समस्या आ खड़ी होती है और अंततः बालक शुरू से लेकर आखिर तक भ्रमित रहता है और उलझता ही जाता है|"[12]

एक शिक्षकी शाळेतील शिक्षकाच्या भूमिकेच्या उपयुक्ततेविषयी डॉ□विजय भटकर□(भटकर□2015) परम संगणकाचे निर्मा ते□आपले मत पुढीलप्रमाणे व्यक्त करतात-"आजही अनेक एकशिक्षकी शाळा आहेत□पण आम्हाला त्या शाळेत खूप अगदी उत्तम शिक्षक मिळाले□इतकेच नव्हे तर शिक्षकांचे प्रत्येकाकडे बारिक लक्ष असायचे□कुणाला काय येते□कुणाला काय येत नाही हेही ते पाहायचे□"[13]

थोडक्यात गिजुभाई यांनी स्वातंत्र्यपूर्व काळात स्वानुभवाने व प्रयोगाने बालशिक्षण पध्दतीत सुधारणा करतांना मांडलेले विचार आजही शिक्षकांसाठी मौल्यवान आहेत□या विचारांचे सध्यपरिस्थितीत शिक्षकाने अनुकरण केल्यास शिक्षकाच्या सामाजिक प्रतिष्ठेत वाढ व प्राथमिक शिक्षणाच्या दर्जात गुणात्मक सुधारणा होईल□हे नक्कीच□

संदर्भ सूचीः

1. बधेका गिजुभाई□(2013)□*ऐसे हों शिक्षक* (रमेश देव□अनुवाद) दिल्लीः संस्कृति साहित्य प्रकाशन पृष्ठ □□14
2. तत्रैव□पृष्ठ □□64
3. तत्रैव□पृष्ठ □□15 16
4. तत्रैव□पृष्ठ □□20
5. तत्रैव□पृष्ठ □□20
6. तत्रैव□पृष्ठ □□23
7. तत्रैव□पृष्ठ □□31

8 . तत्रैव पृष्ठ **33**

9 . तत्रैव पृष्ठ **40**

10 . तत्रैव पृष्ठ **54**

11 . तत्रैव पृष्ठ **87**

12 . तत्रैव पृष्ठ **85**

13 . भटकर विजय (**2015** जुलै **25**) परम विजयानंद' *लोकसत्ता लोकमान्य लोकशक्ती चतुरंग* पृष्ठ **6**

संदर्भग्रंथ सूचीः

पुस्तकेः

रमेश दवे (**1999**) *गिजुभाइ बधेका के शैक्षिक विचार और प्रयोग* नई दिल्लीः राष्ट्रीय अध्यापक शिक्षा परिषद्

बधेका गिजुभाई (अनु रमेश दवे)(**2013**) *ऐसे हों शिक्षक* दिल्ली संस्कृति साहित्य प्रकाशन

बधेका गिजुभाई (**2012**) *शिक्षकों से* दिल्ली आर्यधन प्रकाशन

वृत्तपत्र लेखः

भटकर विजय (**2015** जुलै **25**). 'परम विजयानंद'. *लोकसत्ता लोकमान्य लोकशक्ती चतुरंग*